

2017. november – Szent András hava

Forgatókönyv. Összeállította: Both Zsuzsa és Szabó Kinga

I. ISMERKEDŐ JÁTÉK

*Hol jársz, hová mész Szent Erzsébet asszony?
Itt járok, ott kelek, lányokat/fiúkat keresek,
Szépeket, jókat, szófogadókat,
Gyere,, kisangyalom, ülj fel a hintómba!*

II. JELES NAPOK, SZOKÁSOK

November 1., 2.: Halloween, Mindenszentek és Halottak napja

November elsejének ünnepe, Mindenszentek napja az Egyesült Államokból indult, angolszász eredetű Halloween-ünnepre vezethető vissza (All Hallows magyarul: mindenszentek). A nap előestéje (angolul „All Hallows Eve”, rövidítve: Halloween) a kóbor lelkek, a kelták (évszázadokkal ezelőtt a mai Nagy-Britannia és észak-Franciaország területén éltek) halotti istenének éjszakája. A kelták a természetet magasztalták, és sok istent imádtak, de a napisten volt a legfontosabb, aki a munkát és pihenést jelképezte, tette gyönyörűvé a földet és növesztette a termést. A kelta újévet november 1-jén ünnepelték egy nagy fesztivállal, mely a nap-szezon végét, a sötétség és hideg kezdetét jelezte. A kelta hagyomány szerint a napisten, Samhain, a halál és sötétség istenének fogságába került ilyenkor. Az újév előestéjén, október 31-én, a hiedelem úgy tartotta, Samhain összehívta a halottakat. A halottak különböző formában jelentek meg; a rossz lelkek, állatok figuráit öltötték fel, főként macskáét.

Október 31-én, miután a termést betakarították és a hosszú, hideg télre elraktározták, megkezdődött az ünnepség. A kelta papok a hegytetőn, a szent tölgyfák alatt gyülekeztek, új tüzeket gyújtottak, termény és állat áldozatokat mutattak be, és tűz körüli táncuk jelezte a nap-szezon végét és a sötétség kezdetét. Amikor eljött a reggel, a papok minden családnak parazsat adtak, hogy új tüzeket gyújthassanak. Ezek a tüzek tartják melegen az otthonokat, és űzik ki a gonosz szellemeket.

835-ben a római katolikus egyház november 1-jét mindenszentek ünnepének nevezte ki. Később az egyház november 2-át is szent nappá, a halottak napjává nyilvánította. Tűzgyújtással, felvonulással ünnepelték, az emberek beöltöztek szenteknek, angyaloknak és ördögöknek. A kereszténység terjedése azonban nem feledtette a régi hagyományokat sem, folytatták a Samhain és Pomona napok ünnepelését is, így az évek során mindezen szokások összevegyültek. November 1-e a mindenszentek, november 2-a pedig a halottak napja. Ezek a napok a halottakra való emlékezés ünnepei nálunk. Az ünnep előestéjén a szentbeszéd közben megkondulnak a harangok, a hozzátartozók a kegyelet virágait tűzik az elhunytak sírjára. Mindenszentek napján a holtak lelki üdvéért gyertyát gyújtanak a sírokon. A néphagyományban mindkét napot számos hiedelem övezi. A néphit szerint ilyenkor hazalátogatnak a halottak, ezért régen a számukra is megterítették. Kenyeret, sót, vizet tettek az asztalra. Sokfelé úgy tartották, hogy a mindenszentek és halottak napja közti éjszakán a holtak miséznek a templomban, és amíg a harang szól, hazalátogatnak szétnézni. Ezért minden helyiségben lámpát gyújtottak, hogy az elhunytak eligazodjanak a házban.

Halottak napján, néhol hetében munkatilalmak voltak:

- mosási tilalom:
 - attól tartottak, hogy a hazalátogató halott vízben járna
 - tilos volt mosni, mert megsárgulna a ruha
 - tilos volt mosni, mert a férgek ellepték volna a házat
- nem végeztek semmilyen földmunkát, mert keléses lenne, aki megszegi a tilalmat

November 11.: Márton napja

Szent Márton legendája

A Pannóniában született Márton apja római katona volt. Márton 15 éves volt, amikor a császár rendeletére apja helyett kellett lovagi szolgálatba lépnie. Időközben megkeresztelkedett, és istenfélő életet élt.

Lovag korában történt, hogy Amiens városába kellett lovagolnia kis csapatával. Hideg tél volt, a sűrű hóhullásban késő este érkeztek a város falaihoz. Megzörgették a kaput, és bekiáltottak: – *Engedjete be! Fontos levelet hoztunk.*

Márton nyöszörgésre lett figyelmes. A kapuban egy koldus didergett.

– *Segítsetek, vitéz urak. Éhes vagyok, napok óta koplalok, a hidegben majd meg fagyok. Szánjátok meg a nyomorult koldust.*

A lovagtársak csúfolódni kezdtek: – *Majd bizony a palástunkat adjuk oda! Mi is éhezünk, fáztunk, ne állj az utunkba!*

– *Hallgassatok! Bizonyosan azért került ez a szerencsétlen a mi utunkba, mert Isten nekünk rendelte, hogy segítsünk rajta – utasította rendre Márton a társait.*

– *Hogy akarsz segíteni, hisz a mi élelmünk is elfogyott?*

Márton a szegény koldushoz fordult:

– *Valóban, szegény ember, kenyerem nekem sincs, de a köpenyem megosztom veled, legalább a hidegtől védve légy!*

– *Ostoba vagy! Hosszú még a tél, most Te fogsz megfagyni fél köpenyben!* – kiáltották a társai.

– *Nem, barátaim, a jótett melege átjárja a szívet. Aki másokon segít, meg nem rövidülhet.*

Azzal kardjával kettészelte köpenyét és felét a koldusra terítette.

Azon az éjszakán Márton különös álmot látott. Ott állt az Úr trónusánál, körül a fényes angyali sereg. Az Úr vállán Márton megpillantotta azt a fél köpenyt, amelyet az este adott a szegény koldusnak. Az Úr pedig így szólt:

– *Tudd meg, Márton, ha bármi jót teszel a legkisebb testvéreddel is, azt mindig velem teszed. Mikor Márton reggel felébredt, szilárd elhatározás született szívében:*

– *Nem akarok katona lenni, Jézus barátja vagyok. Nem kell a kard, a páncél, ami eddig védett. Nincs rá szükségem, mert tudom, hogy engem Jézus segít és erősít. Elmegyek és a szegényeket, árvákat, gyengéket fogom védeni.*

Isten kegyelmet adott szolgájának, így az védte a gyengéket, szegényeket, sok barátot szerzett magának, mindenki szerette.

Vándorlásai során Toursba érkezett. A városban akkor halt meg a püspök. A nép Mártont kérte: – *Légy a püspökünk! Légy a mi vezetőnk!*

– *Nem akarok püspök lenni. Én az Úr alázatos szolgája vagyok, nekem nem kell rang, méltóság!*

Márton, mivel szerény volt, elmenekült a város szélére, ott bebújt a legkisebb ház libaóljába. A városlakók egész nap keresték, nagy szomorúsággal kutatták.

– *Ő a szegények gyámolítója, egyszerű, igazságos pap. Ő legyen a mi püspökünk! Meg kell találnunk! Végtelen szeretete, jósága áldást hoz városunkra! Igazságos, megvédi az ártatlanul üldözötteket. Keressük! Meg kell találnunk!*

– *Figyeljete! Ott, a ludak óljában éktelen gágogás van, nézzük meg! Ide bújt a ludak közé, de azok elárulták rejtekhelyét!*

Márton végül elfogadta a felajánlott püspöki rangot.

– *Látom, nem bújhatok el a püspökség elől, a feladatot vállalom, ha egyszerű remete életemmel együtt elfogadtok. Ígérem, az Úr hűséges pásztorja leszek, őrzöm a hit tisztaságát.*

Ettől kezdve Márton a nép szeretett és hűséges pásztorja lett. Mindenki tisztelte és szerette. A legnagyobb külső és belső szorongatásban is a testvéri szeretetet tette meg Isten szeretetének mércéjévé.

Márton-napi szokások

A kalotaszegi falvakban a jószág behajtása alkalmából Márton-napi bált rendeztek. Ezen a vidéken igen gyakori a Márton név, ezért, mint névnapot ma is ünneplik névnapköszöntőkkel.

Ezen a napon a pásztorok vesszőt adtak ajándékba a gazdának (*Márton vesszeje*-ként ismerték), hogy azzal hajtsa ki tavasszal a jószágot a legelőre és úgy tartották, ahány ága van a vesszőnek, annyit malacozik a disznó. Azt mondták: *úgy szaporodjanak a sertések, mint ennek ahány ága boga van.*

Márton-napon országszerte lakomákat rendeztek, hogy egész esztendőben bőven ehessenek, ihassanak.

Úgy tartották, hogy *aki Márton napon libát nem eszik, egész éven át éhezik.* A megevett liba csontjából jósoltak: ha a liba csontja fehér és hosszú volt, akkor havas lesz a tél, ha viszont barna és rövid, akkor sáros.

Márton napján figyelték az időjárást: *Ha Márton fehér lovon jön, enyhe tél, ha barnán, kemény tél várható. Márton napján, ha a lúd jégen jár, akkor karácsonykor vízben poroszkál.*

Kalotaszentkirályi Márton-napi köszöntő

Derő dicső estére, / sok Szent Márton nevére.

Mi is tehát tisztelni, / jöttünk téged áldani.

Csillagod tündököljön, / míg végórája eljön.

Végre juss a mennyekbe, / szentek seregébe.

*Kívánunk szép időket, / sok számos esztendőket,
mely életed vidítja, / köztünk tovább újítja.*

*Sokszor érd nevednapját / élhesd boldog óráját,
te szép úri házaddal / és minden magzatoddal*

Márton-napi játék: Márton, hová mész a kocsidon...

Libás játék: *Hatan vannak a mi ludaink*

Körbe állnak, egy a kör közepén, s énekelnek:

*Hatan vannak a mi ludaink, / Heten vannak a mi ludaink, / Három szürke, három fekete,
Gúnár, gúnár, libagúnár, gúnár az eleje, / Akinek nincs párja, válasszon magának.*

A dal végén a középső párt választ, s a többiek is újat keresnek. Természetesen valakinek nem jut, az megy be a körbe középre, és ismét énekelni kezdenek.

Libatömés

*Egyél libám, egyél már, / Nézd a napot, lemegy már,
Éjfél tájba, nyolc órára, / Esti harangszóra, / Hipp, hopp, hopp.*

Moldvai ének

Van borom pálinkám es, iha ha ha ha / S egy kék szemű lányom es, iha ha ha ha
Jaj, jaj libabőr, jajaj, jajaj / Tátim hozta Klézséből, jajaj libabőr.

Táncoltasd meg Máriskát, iha ha ha ha / Ád az apja pálinkát, iha ha ha ha
Jaj, jaj libabőr, jajaj jajaj / Tátim hozta Klézséből, jajaj libabőr.

Nekem nem kell pálinka, iha ha ha ha / Nekem kell a Máriska, iha ha ha ha
Jaj, jaj libabőr, jajaj jajaj / Tátim hozta Klézséből, jajaj libabőr.

November 19.: Erzsébet napja

Egyik legkedveltebb névünnepe, mivel hazánkban a leggyakoribb női nevek közé tartozik. Gyermekjátékokban is gyakran előforduló név.

Ha Erzsébet napon havazik, azt mondják: *Erzsébet megrázta a pendelyét.* Ismert mondás: *Erzsébet, Katalin havat szokott adni, / A bitang marhákat jászolhoz kötözni.*

Kiolvasó

*Örse-börzse, kötött rózse / Belebújt a kemencébe /
Elégett a szoknyaszéle / Nem mehet a menyegzőre*

Erzsébet-napi játék: *Hol jársz, hová mész, nagy Erzsébet asszony?*

A *Hol jársz, hová mész* kezdetű várkörjátékban nincs anya. A szövegben szereplő Erzsébet asszonyt általában Szent Erzsébettel azonosítják: itt a házasság elősegítőjeként szerepel. Dömötör Tekla folklórkutató elképzelhetőnek tartja, hogy az itt közölthöz hasonló, Erzsébet asszonyról szóló szövegtörödékek egy régebbi összefüggő szöveg maradványai, melyben Szent Erzsébet megkéretését, idegen országba kerülését, a rózsacsodát adták elő.

A lányok körbe állnak, kívül jár a kérő, és mindenki énekel:

*Hol jársz, hová mész, / nagy Erzsébet asszony?
Innenonnan, amonnan, / Fehérvári városban,
Ezt kapitány üzente, / A zsandár is sürgette,
Kisebbiket, nagyobbikat / tartsa meg magának,
Azonkívül boldog legyen, / Mindenható vele legyen,
Zsupsz ki, édes rózsám!*

Az ének végén a kérő ráüt arra, akinek a háta mögé ért, és magával viszi. Az felfogja a kérő szoknyáját vagy megfogja a kezét, és megy utána. Folytatják az éneket, s a következő dallam végén már a második lány üti meg valakinek a hátát, aki csatlakozik mögé. Így folytatják, míg a kör el nem fogy.

November 25.: Katalin napja

Egyik legközismertebb időjárásjóslás: *ha Katalin kopog, akkor karácsony locsog, viszont, ha Katalin locsog, akkor a karácsony kopog.*

Lányok számára a fő férjjósló nap András napja volt, de a legények Katalin napkor tudakozódtak jövődöbelijük iránt. Lopott leányinget tettek éjszakára a párnájuk alá, abban reménykedve, hogy megálmodják a feleségüket.

Ezen a napon is szokás volt gyümölcságot vízbe tenni, s ha az karácsonyig kizöldült, közeli férjhezmenetelt jelentett a lányoknak. Katalin napjával befejeződött az őszi férjhezmenések, bálók időszaka.

Kati téged tisztelünk, te is mulass mivelünk névnapodon

Névnapodon, ez napodon Kati éljen

A kegyetlen kegyelmetlen bú ne érjen.

Én is iszom veletek, ha veletek lehetek egy pohár bort

Ha veletek nem lehetek, jaj, hogy bánom

De unalmas a magányos dinom-dánom.

Éljen, éljen, Kati éljen

Kati éljen jókedvébe, bánat ne szálljon szívébe

Éljen, éljen Kati, éljen. (Széki köszöntő)

November 30: András napja

A legjelentősebb házasságjósló, varázsló nap. Többnyire a lányoknak magányosan, titokban kellett ezeket a praktikákat elvégezniük. Próbáltak álomból jóslni. A párna alá férfiruhaneműt rejtettek, és egész nap böjtöltek. *Aki böjtöl András napján, / Vőlegényt lát iccakáján.*

Kendermagot szórtak a favágó tőkére vagy a fekhelyük közelébe és lefekvés előtt a nap szentjéhez fohászkoztak:

András, András neked szólok / kendermagot hintek, szórok,

mond meg nekem izibe, / a fejem ki köti be.

Hallgatódzásból is jósltak: az ólat rugdosták. Úgy vélték, ahányat röffen a disznó, annyi év múlva mennek férjhez. Szemétre, trágyadombra állva figyelték, honnan hallják a kutyaugatást, úgy gondolták, hogy abból az irányból jön majd a jövődöbelijük.

A közös jóslások többnyire a fonóban történtek – ólom- vagy viaszöntéssel, gombócfőzéssel. A gombócba egy-egy cédulára írt férfinevet rejtettek, amelyik elsőnek jön fel a víz tetejére, az lesz az illető férjének a neve. Az ólomöntésnél az öntvény alakjából a jövődöbeli foglalkozására igyekeztek jóslni.

A Csallóközben szokás volt ezen a napon szénből jóslni. A lányok az egész napos böjtölés után széndarabokat raktak a vízbe. Ha a szén gyorsan leült a víz fenekére, a lány biztos lehetett abban, hogy az év végéig férjhez megy. További csallóközi szokás volt, hogy a lány egy kör alakú papírlapot cikkekre osztott, és minden cikkre egy férfinevet írt. Éjjelre a lapot a feje alá tette. Éjfélkor le kellett egy cikket tépnie. Amilyen név volt rajta, olyan nevű lesz majd a férje.

A moldvai és Gyimes-völgyi magyarok ezen a napon a farkasok ellen megfokhagymázták az ajtókat, hogy ne vigyék el a jószágot. Összekötötték az ollót, mert, ha nyitva maradna, a farkasok elvinnék a juhokat.

András-napkor kezdődtek a disznóvágások, disznótorok, ezért nevezték disznóölő Andrásnak is.

III. TÖKLÁMPÁS-FARAGÁS